Şark İstiklâl Mahkemesi'nin Belgeleri Işığında İmâm Efendi (Osman Bedreddin Erzurumî) ile Harput Ulemâsından Müftü Kemâleddin Efendi Arasındaki Mürşid-Mürîd İrtibâtı

Ahmet KARATAŞ*

Geliş Tarihi: 30.04.2018, Kabul Tarihi: 19.05.2018

Öz:

Nakşibendîliğin Hâlidîlik kolunun Elazığ ve çevresine yayılmasında Şeyh Ali Sebtî'nin rolü büyüktür. Onun yetiştirdiği halîfeler arasında en meşhur olanı Elazığ-Palulu Mahmud Sâminî'dir. Mahmud Sâminî'nin en önemli ve etkili halîfesi ise İmâm Efendi nâmıyla şöhret bulan Osman Bedreddin Erzurumî'dir. Birkaç asırlık ulemâ silsilesinin son halkalarından olan müderris Kemâleddin Efendi ise 1916-1926 yılları arasında Elazığ müftülüğü yapmış olup mevkii itibariyle İmâm Efendi'nin en önde gelen mürîdlerindendir. Kemâleddin Harputî Efendi 1926'da Şark İstiklâl Mahkemesi'nin emriyle gözaltına alınmış, mektup, defter ve birtakım evrâkına el

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı, (karatasahmed@gmail.com).

konulmuş, sorgulanmış ve mahkemeye sevkedilmiştir. Mahkeme neticesinde de müftülükten azledilerek Samsun'a sürülmüştür. El konulan evrâk ise diğer mahkumların evrâkıyla birlikte "devlet sırrı" olarak TBMM arşivinde 92 yıl boyunca saklanmış, bunlara erişime izin verilmemiştir. Ancak 2018'de TBMM Başkanlığı'nın tasdikiyle bu evrâk araştırmacıların istifadesine açılmıştır. Kemâleddin Efendi'nin ve çocuklarının buradaki evrâkı üzerinde yaptığımız incelemeler neticesinde mürşidi İmâm Efendi'ye yazdığı şiirleri tespit ettik. Sorgu ve mahkeme zabıtlarında ise Şark İstiklâl Mahkemesi üyelerinin Kemaleddin Efendi'yi Harput ve civârında büyük bir manevî nüfûza sahip olan İmâm Efendi'ye bağlılığı sebebiyle sorguladığını gördük. Makalemizde bu tutanakların ilgili kısımlarını ve Kemaleddin Efendi'nin İmâm Efendi'yle ilgili yazdığı şiirleri Latin harflerine aktararak ilk defa gün yüzüne çıkarmış bulunuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Edebiyat, Şark İstiklâl Mahkemesi, İmâm Efendi (Osman Bedreddin), Kemâleddin Harputî, Ömer Naîmî, Abdülhamid.

The Mystical Relationship Between Sheikh Osman Bedreddin Erzurumî (İmam Efendi) and Scholar-Mufti Kemaleddin Harputî According to the Documents of the "Şark Istiklâl" Court

Abstract:

The role of Sheikh Ali Sebtî is great in the spreading of the Naqshbandi- Hâlidî branch to Elazıg and its vicinity. The most famous of the khalif he trained was Mahmud Sâminî Paluvî. And his most important and famous khalif was Osman Bedreddin Erzurumî (İmam Efendi). Mehmed Kemaleddin who is the latest mufti of Ottoman Empire in Elazıg and the first mufti of Turkish Republic at the same time is the last wiseman that wrote up religious books as a member of Harput Family line, a family of four century-long tradition of knowledge. Apart from being a teacher for a very long time he wrote lots of religious, ethical and sufistic books besides poetry and literary writings. While he was mufti of Elazig he had been judged by the Istiklal Court and exiled to Samsun as a result of a complain. In this article, according to the documents of the Independence Court, we examined the relation between Osman Bedreddin and Mufti Kemaleddin. We also identified poems written by Kemaleddin for Osman Bedreddin.

Keywords: Mysticism, Literature, "Şark İstiklâl" Court, Osman Bedreddin, Kemâleddin Harputî, Ömer Naîmî, Abdülhamid.

GİRİŞ

Nakşibendîliğin Hâlidiyye kolu, Elazığ ve çevresine Hâlid el-Bağdâdî'nin halifesi Şeyh Ali Sebtî (ö. 1287/ 1870) vâsıtası ile yayılmıştır. Ali Sebtî Efendi,

Hâlid el-Bağdâdî'ye on bir yıl hizmet edip icâzetini aldıktan sonra bizzat onun emriyle Elazığ'ın Palu kasabasına irşâd gâyesiyle gönderilmiştir. Şeyh Said'in de (ö. 7 Zilhicce 1343/ 29 Haziran 1925) dedesi olan Ali Sebtî Efendi burada vefât ettiği 1871'e kadar (45 yıl) kalmıştır.[1] Onun yetiştirdiği halîfeler arasında en meşhur olanı Palulu Mahmud Sâminî'dir (ö. 1315/ 1898).[2] Mahmûd Sâminî Efendi'nin talebe ve halifeleri arasında en dikkat çeken isim ise İmâm Efendi diye bilinen Osman Bedreddin Erzurumî'dir. Osman Bedreddin Efendi 1274/1857-1858'de Erzurum'da doğmuş, 93 Harbi'ne (1293/ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) tabur imâmı olarak iştirâk ettiği için İmâm Efendi diye meşhur olmuştur. 1299/ 1882'de taburuyla birlikte Palu'ya gelmiş, burada birkaç yıl kalarak Mahmud Sâminî'ye intisâb etmiş, bir müddet sonra da ondan tarîkat icâzetnâmesi almıştır. 1327/ 1909'da Harput'a yerleşen İmâm Efendi vefâtına kadar burada ilim ve irşâd faaliyeti ile meşgul olmuş, 17 Safer 1343/ 17 Eylül 1340/ 1924'te Çarşamba gecesi vefât etmiştir.[3] Tespit edilebilen

---

1 Bugün Palu'nun önde gelen aşireti olan Septioğulları bu zâtın soyundan gelmektedir. Hayatı ve menâkıbı hakkında bilgi için bk. Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri* (Elazığ: ELESKAV Yayınları, 1998), 111-117.

2 Hayatı ve menâkıbı hakkında bk. Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, 119-127; Abdulkadir Kıyak, *Elazığ ve Yöresinde Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması*, (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2010), 238-240.

3 Bu kadar şöhretine, nüfûzuna, tasavvufî ve edebî eserlerine rağmen İmâm Efendi'nin hayatı hakkında bugüne kadar temel kaynakların ve arşiv belgelerinin me'haz alındığı ciddî akademik çalışmalar yapılmamıştır. Eserleri hâlâ tamâmen neşredilebilmiş değildir. Neşredilenler de maalesef bir yığın hata barındıran, yanlış okunmuş ve bu okumalara bağlı olarak yanlış sadeleştirilmiş akademik disiplinden uzak çalışmalardır. Hazırlanan birkaç makale ve tez ise ya Harput tarihi araştırmacısı merhum İshak Sunguroğlu'nun *Harput Yolları*'nda adlı eserinde yahut uluorta yazılan bazı yerlerde kayıtlı teyide muhtaç bilgilerin herhangi bir tenkide tâbi tutulmadan devşirilmesinden ibârettir. Mesela bu çalışmaların tamamında İmâm Efendi'nin vefâtı "Teşrin-i Evvel 1924" veya "17 Ekim 1924" olarak geçmektedir. Bu bilginin kaynağı İshak Sunguroğlu'dur. Merhum, "17 Eylül" yazacağına kitabının ilgili kısmına aldığı şâir Hazmî Efendi'nin bir beytinden hareketle "17 Ekim, Çarşamba gecesi" yazmış (bk. İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 1959, 2: 271), bu yanlış bugüne kadar tekrar edilmiştir. Halbuki basit bir sorgulama yapıldığında bile "17 Ekim 1924"ün Çarşamba'ya değil, Cuma'ya denk geldiği görülecektir. Hazmî Efendi'nin söz konusu beyti "*Etdi vaktâ ki üfûl ol pîr-i peygamber-zamîr/ Rûmî üç yüz kırkdı târîh evvel-i teşrîn idi*" şeklindedir. Sunguroğlu son mısrâdaki "evvel-i teşrîn"i "evvel teşrin" olarak okuyup "Ekim" diye çevirmiştir. "Evvel-i teşrîn" Teşrîn'den önce, yani Eylül demektir. Kaldı ki Hazmî Efendi mevzûa dâir bir başka şiirinin başlığında açıkça "*17 Safer 1343/ 17 Eylül 1340 târihine müsâdif Çarşamba gecesi, saat dokuz raddelerinde âzim-i dâr-ı bekâ nâil-i ni`met-likâ olan kutb-ı a`zam, mürşid-i efham, şeyh, el-hâc hâfız Osman Bedreddîn Efendi Hazretleri hakkında yazılan târîhdir.*" demektedir. Yine bu çalışmamızda bahsedeceğimiz üzere İmâm Efendi'nin en meşhur mürîdlerinden müftü Kemaleddin Efendi de onun vefât tarihini defterine Rumî

bazı şiirleri, sohbetleri ve mektupları *Sohbetnâme*, *Gülzâr-ı Sâminî: Sohbetler* ve *Mektûbât* gibi adlarla bugünkü harflere aktarılarak neşredilmiştir.[4]

Birkaç asırlık ulemâ silsilesinin son halkalarından olan 1283/ 1867 Harput doğumlu müderris Mehmed Kemâleddin Efendi ise Elazığ'ın Osmanlı Dönemi'ndeki son, Cumhuriyet Dönemi'ndeki ilk müftüsüdür; bu vazifeyi 1916-1926 yılları arasında deruhte etmiştir. Kemâleddin Efendi müftü olması hasebiyle şehrin "reîsü'l-ulemâ"sı sayıldığından[5] İmâm Efendi'nin en önde gelen mürîdlerindendir. Kemâleddin Efendi'nin dedesi "*Kasîde-i Bürde* Şârihi" olarak bilinen Harput Müftüsü Ömer Naîmî Efendi (ö. 1299/ 1882), babası büyük âlim, müderris ve bir çok tarikattan icâzet almış Abdülhamîd Hamdî Efendi'dir (ö. 1320/ 1902). Babasının hususi alâkasıyla yetişen Kemâleddin Efendi çok iyi bir medrese eğitimi görmüş, uzun yıllar Elazığ'ın çeşitli mekteplerinde muallimlik, Harput Kâmil Paşa Medresesi ve Dârü'l-Hilâfeti'l-`Aliyye'de müderrislik, Harput İmâm-Hatip Mektebi'nde hocalık yapmıştır. Müftülük onun son resmî vazifesidir.

1926 Haziran'ında Kemâleddin Efendi'nin Ankara'da bulunan küçük oğlu Abdülhamid'in kendisine yolladığı bir mektuba muhtevası sebebiyle Diyarbakır Sansür Memurluğu tarafından el konulmuş ve Abdülhamid Efendi Dâhiliye Vekâleti'ne ihbâr edilmiştir. Vekâlet Ankara İstiklâl Mahkemesi'ni bu mektuptan haberdâr etmiş; mahkeme de Abdülhamid'i Ankara'da gözaltına aldırarak Elazığ'daki Şark İstiklâl Mahkemesi'ne babası müftü Kemâleddin Efendi ve onun izinli olarak Harput'ta bulunan büyük oğlu Ömer Naîmî Efendi'nin de derhal gözaltına alınmalarını, Kemaleddin Efendi'nin eviyle müftülük makamının aranmasını, bulunacak bütün evrâka da el konulmasını isteyen bir yazı göndermiştir. Şark İstiklâl Mahkemesi 27 Temmuz 1926'da Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin isteğini yerine getirmiş, yapılan aramalarda "*hilâfet ve şerîatın ilgâsı ve şapka iksâsı gibi teceddüd aleyhine eş'âr ve mekâtîb vesâire*" bulunması üzerine baba oğul tutuklanmıştır. 4 Eylül 1926'da verilen kararla Ömer Naîmî o sıralar zaten öğrenci ve

17 Eylül 1340 [17 Eylül 1924] olarak kaydetmiştir. (Hazmî Efendi'nin beyti ve teferruatlı vefât kaydı için ayrıca bk. Hayrettin Ayaz, *Dîvan: Harputlu Abdülhamid Hazmî* [İstanbul: Elazığ Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 1998], 350, 353).

4 Daha teferruatlı bilgi için bk. Osman Bedreddin Erzurumî, *Gülzâr-ı Sâminî: Sohbetler* (nşr. A. Fevzi Özçimi, İstanbul: Marifet Yayınları, 1993), 1: 28-37; Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, 2: 268-271; Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, 129-149.

5 Aşağıda makalenin ilgili kısmında görüleceği üzere bu görüşü bizzat Kemâleddin Efendi sorgu sırasında savcıya söylemiştir.

memur olarak bulunduğu Ankara'da mecbûrî ikâmete mahkûm edilmiş, Kemâleddin Efendi ise "idâre-i örfiyye (sıkıyönetim)" mıntıkası dışında bulunan Samsun'a sürgüne gönderilmiştir.[6] Elazığ valisi Ali Cemal Bey de [Bardakçı, ö. 1981] bunun üzerine Kemâleddin Efendi'yi derhal müftülükten azletmiştir. Kemâleddin Efendi yaklaşık bir buçuk yıl süren sürgünden sonra Elazığ'a dönmüş, ancak çok geçmeden mesane kanserine yakalanmış ve 2 Şubat 1936'da burada vefât etmiştir. Na`şı Harput'ta İmâm Efendi'nin türbesinin de içinde olduğu kabristana defnedilmiştir.[7] Beldede İmamzâde, Müftügil, Efendigil olarak anılan bu âile Soyadı Kanunu'nu müteakip önce "*Erdem*" sonra "*Efendigil*" soyadını almıştır.

1. KEMÂLEDDİN EFENDİ VE ÇOCUKLARININ ŞARK İSTİKLÂL MAHKEMESİNCE EL KONULAN MEKTUPLARINDA İMÂM EFENDİ

Kemâleddin Efendi'nin büyük bir sadâkatle bağlı olduğu mürşidi İmâm Efendi ile ilgili yazdığı şiirler Şark İstiklâl Mahkemesi'nce el konulup 92 yıl boyunca "devlet sırrı" olduğu gerekçesiyle erişimine izin verilmeyen belgeler arasında bulunan iki defterde kayıtlıdır. Bu defterler çocukları Ömer Naîmî ve Abdülhamid Efendilere âittir. Mahkeme evrâkı arasında Kemâleddin Efendi'nin ve çocuklarının mektupları da bulunmaktadır. 2018'de TBMM Başkanlığı'nın izinleriyle hem bu evrâka hem de savunma metinleriyle sorgu, ifade ve mahkeme zabıtlarına erişim imkânı doğmuştur. Bu çalışmamız vesilesiyle okuyucular bir asra yakın bir süreden sonra Kemâleddin Efendi'nin İmâm Efendi'yle ilgili sorgu tutanaklarına yansıyan düşüncelerini ve onunla ilgili yazdığı şiirleri ilk defa okuyacaklardır.

Söz konusu evrâk arasında bulunan mektupları incelediğimizde bunların büyük bir kısmının Kemâleddin Efendi'nin talebelik ve memuriyet sebebiyle Ankara'da bulunan ve aynı evde ikâmet eden çocukları Ömer Naîmî ve Abdülhamid Efendilere, Sivas-Gürün'deki damadı (kızı Râşide Hanım'ın kocası) savcı Şefik Bey'e yolladığı ve onlardan aldığı mektuplar olduğunu görmekteyiz. Bu mektupların birinden anlaşıldığına göre Kemâleddin Efendi, o sıralar İstanbul Harbiye Kışlası'nda kısa dönem askerliğini ya-

6 Şark İstiklâl Mahkemesi'nin erişime izin verilen belgelerine dayanarak Kemaleddin Efendi'nin tevkif ve muhâkeme safahâtıyla ilgili hazırladığımız teferruatlı çalışmamızı tamamlamak üzereyiz. Bilgi için ayrıca bk. Ahmet Karataş, "Harput Ulemâsından Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Efendi", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (İstanbul 2015): 56-73.

7 bk. Karataş, "Harput Ulemâsından Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Efendi", 73-75.

pan Abdülhamid'e İmâm Efendi'nin vefâtından bir gün önce hazırladığı işhâdnâme/ vasiyetnâmesini yazıp göndermiştir. Abdülhamid de babasına yazdığı cevapta hem bu mevzûa dâir hislerini paylaşmış hem de rüyasında İmâm Efendi'yi gördüğünü belirterek o rüyayı yazmıştır. Ancak bu cevâbî mektup belgeler arasında bulunmamaktadır. Teferruatlı bilgilere sorgulama esnasında savcının sorduğu sorular sebebiyle muttali olmaktayız. Kemâleddin Efendi, cevâben yazdığı 13 Ekim 1924 tarihli mektubunda söz konusu işhâdnâmeye yeniden değinmiş, oğlunun rüyasını tevil etmiş ve İmâm Efendi için yapılmakta olan türbe ile ilgili bilgiler vermiştir. Mektubun ikinci ve üçüncü sayfasında bulunan ilgili kısım şu şekildedir:

> "İmâm Efendi Hazretleri hakîkaten bizim için kimyâ kabîlinden gâyet hâlis ve muhlis bir dost idi. Müşârünileyhin zıyâ` edilmesi `âlem-i İslâm için ve husûsen beldemiz ve bizim için pek büyük bir musîbetdir ki telâfîsi gayr-ı kâbildir. Gördüğünüz rüyâ pek gariptir. Bak o zât âlem-i berzahta bile bize tarîk-i Hak ve hüdâyı göstermeye ve namaza sevk etmeye sa`y ü himmet ediyor. İşte onun için size burada olan emr ü tenbîhi üzere hareket eylemek lâzımdır. Son zamanda yazmış olduğu işhâdnâmeyi ben evvelce yazmış, size yollamış idim. Küçük İsmâil Efendi'ye benden selâm et, oku. Bak siz daha yazmaksızın ben kendiliğimden yazdım gönderdim. Şeyhlerde olsa buna kerâmet derler.
>
> İmâm Efendi için türbe yapılıyor. Gâyet muntazam ve büyük olacak diyorlar. İki gün evvel yani mevlid-i şerîf günü cumartesi [12 Rebiülevvel 1343/ 11 Ekim 1924] temel kazdılar, kurban kestiler. Beni götürdüler duâ ettim. Nalçacızâde ve başkâtip Süleymân ve Şıralı Hâfız Efendi vesâir ihvân faâliyettedir. Artık bu türbenin ta`cîl ve inşâsından beldemizde sâika-i hased ve gayret ile müteessir ve mu`tarız olanları düşün! Fakat ne fâide! Cenâb-ı Hak bir kulunu murâd ederse hayatta iken de azîz eder memâtta iken de. Kim ne derse desin…"[8]

Mektuptaki bu iki paragraf hem Kemâleddin Efendi'nin hissiyâtını göstermekte hem de dönemle alâkalı kıymetli bilgiler barındırmaktadır. Öncelikle, onun vilâyet müftüsü ve şöhretli bir âlim olmasına rağmen büyük bir tevâzu ile İmâm Efendi'yi medh ü senâ etmesi dikkat çekicidir. Sonra, diğer mektuplarında da müşâhede ettiğimiz üzere, çocuklarına namazlarını

8 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-1_G011_0003, IM_T12_K067_D610-1_G011_0004.

bırakmamaları yönünde tavsiyede bulunan Kemâleddin Efendi burada da rüyayı vesile kılarak namaza devama işaret etmektedir. Yine bu mektup vesilesiyle İmâm Efendi'nin türbesinin inşâsına vefâtından yaklaşık üç hafta sonraya tekâbül eden mevlid kandili günü kurban kesilip duâlar edilerek başlandığını ve bu işin maddî külfetini Nalçacızâde [Rızâ], başkâtip Süleyman ve Şıralı Hâfız Efendi'nin üstlendiğini öğrenmekteyiz. Son olarak, türbenin inşâsından memnun olmayanların da bulunduğunu, bu minvâlde bazı dedikoduların yapıldığını anlıyoruz.

2. GÖZALTINA ALINAN KEMÂLEDDİN EFENDİ VE ÇOCUKLARININ SORGU TUTANAKLARINDA İMÂM EFENDİ'YLE İLGİLİ KISIMLAR

Şark İstiklâl Mahkemesi savcısı Ahmed Süreyya [Örgeevren, ö. 1969] 12 Ağustos 1926'da Kemâleddin Efendi'yi, 18 Ağustos 1926'da da çocukları Ömer Naîmî ve Abdülhamid Efendileri sorgulamıştır. Ahmed Süreyya'nın Kemâleddin Efendi ve çocuklarına İmâm Efendi'yle ilgili yönelttiği sorular tuhaftır. Ahmed Süreyya, yaklaşık iki yıl önce vefât eden İmâm Efendi'ye âdetâ şakî muâmelesi yapmış, Kemâleddin Efendi'nin onunla olan irtibâtını da bir suç gibi görüp onu bu niyetine göre sorgulamıştır. Aşağıda görüleceği üzere Abdülhamid'in gördüğü rüyanın ne olduğunu bile her ikisine ısrarla sormuştur. Kanaatimizce, İmâm Efendi'nin Şeyh Said'in dedesi Ali Sebtî'nin halîfesinin halîfesi olması, bölgedeki isyâncıların elebaşılarının çoğunun Nakşî ve bir kısmının doğrudan İmâm Efendi'nin mürîdi sayılması,[9] oğlu Muhyiddin Efendi'nin Ankara İstiklâl Mahkemesince tutuklanması savcıyı bu olumsuz düşünceye sevketmiştir. Kemâleddin Efendi savcının maksatlı sorularına ve durumun ciddiyetine rağmen İmâm Efendi'yle ilgili samimi fikirlerini açıklamaktan çekinmemiştir. Sadece onun mürîdi olduğunu söylemek istemediğini görmekteyiz. On dokuz sayfalık sorgu tutanağındaki ilgili kısımlar şu şekildedir:

> "[s. 4] - *Harput'ta bir İmâm Efendi varmış. Bu zâtın mesleği, meşrebi ne idi? Ne yapardı? Nereli idi?*
>
> - Esâsen Erzurumlu olup tabur imâmlığından tekâud olmuş bir hoca idi. Altmış beş yetmiş yaşlarında vardı. Nakşibendî şeyhi idi. Başka bir iş tutmazdı. Münzeviyâne evinde otururdu. Tekyesi filân da yoktu.

9 Meselâ bk. 1924-1925 Arapgir (Malatya) ve civârı Kürt isyânı ile ilgili Şark İstiklâl Mahkemesi belgeleri. IM_T12_K086_D807-2 G001-43.

- Mürîdleri var mı idi?

- Çok. Epeyce mürîdi var idi.

- Mürîdlerine ne yapardı?

- Zikir telkîn ederdi. Hüsn-i ahlâk telkîn ederdi. [s. 5]

- Nasıl telkîn ederdi?

- Günde üç-beş yüz def`a kelime-i şehâdet getiriniz, kimseye mazarrat îrâs etmeyiniz, hüsn-i ahlâk ile mütehallî olunuz, Cenâb-ı Hakk'ın dâimâ sizinle beraber olduğunu hâtırdan çıkarmayınız gibi telkînât ile meşgûl olurdu.

- Bu sözleri herkes söyler. Bu sözleri söylemekle nasıl şeyh olur? Şeyhliğin fazla meziyet ve kudreti ihtivâ etmesi lâzım gelmez mi?

- İşte efendim bunları söyler, mürîdânı da kendi meclisine gelirler, orada mebâhis-i dîniyye ve ahlâkiyye yapılır. Kendisine mensûb olanlar kendisinde bir rûhâniyet hissederler. İşte mes'ele bundan ibârettir.

- Ne kadar mürîd ve mensûbu vardı?

- Binden ziyâde. Bin beş yüz tahmîn edilebilir.

- Bu adam burada ne kadar oturdu?

- Zannederim on sene oturdu.

- Bu adam ne ile geçinirdi?

- Tekâ`ud ma`âşı var. Harput'ta olan Dârü'l-Hilâfe'de fıkıh, tefsîr mu`allimliği ederdi.

- Bu mektebin lağvından sonra ne oldu?

- Zâten ondan sonra çok yaşamadı. Arası bir sene geçti geçmedi bilmem, vefât etti. Oğlu da ticârete başlamıştı.

- Bu kadar adamı nasıl başına topluyordu?

- Mensûbîni yekdîgerini teşvîk ediyordu. [s. 6]

- Âlim bir adam mı idi?

- Mütevassıttı.

- Mücâz mı idi?

- Evet efendim.

- Başka bir meziyeti var mıydı?

- Hüsn-i ahlâk.

- Harput ve umûm vatana ve bütün millete çok nâfi` olan bir insân mı idi?

- Evet, nâfi` idi.

- Ne ile?

- Hükûmet ne emrederse yapardı. Meselâ Hilâl-ı Ahmer için köylere gitti. Bir ay kadar dolaştı. On bin lira para topladı.

- Daha daha başka meziyetleri?

- İşte bu kadar. Hüsn-i ahlâk sâhibi bir adamdı. Başka zâten elinden ne gelir? Bir âciz hoca idi.

- Sizin dostunuz mu idi?

- Görüşürdük.

- Sıkı, samîmî dostunuz mu idi?

- Öyle değil.

- Vefât ettiği zamân çok müteessir oldunuz mu?

- Olduk efendim.

- Neden?

- Âlem-i İslâm için zâyi`âttandı. [s. 7]

- Neden âlem-i İslâm için zâyi`âttan olsun? Büyük âlim değil, mülk ü millete büyük bir fâidesi ve hizmeti olacak kâbiliyette değil. Neden vefâtı âlem-i İslâm için büyük zâyi`âttan addediliyor?

- Hüsn-i ahlâk sâhibi idi. Ve herkese hüsn-i ahlâk tavsiye ederdi. Onun sözü benden müessir idi. Onunçün böyle telakkî ediyorum.

- Buna nereden muttali` oluyorsunuz?

- Bir adam meselâ benim meclisime geliyor. Ona fenâlıklarından vazgeçmesi için nasîhat ediyorum, dinlemiyor. Fakat İmâm'ın meclisine gidiyor, İmâm ona ne söylüyorsa söylüyor; meselâ rakı içerse terk ediyor ve namaza başlıyor. Hırsız ise ondan vazgeçiyor. Ve bu sûretle müessir oluyordu. Bundan muttali` oluyorum.

- Niçin onun sözleri müessir oluyordu?

- Ma`neviyyet izhâr ediyor, kerâmet izhâr ediyor derlerdi.

- İmâm Efendi bir işhâdnâme yazmış. Bu nedir?

- Eskiden eslâf ba`de vefât kabrinde okunmak üzere kendi mu`tekidât ve mesleği hakkında ba`zı şeyler yazardı. Hattâ Muhyiddin Arabî'nin de böyle bir işhâdnâmesi vardır. Bu da böyle bir işhâdnâme yazmıştır. Vefâtından sonra dahi okundu.

- Siz mahdûmunuza yazdığınız bir mektupta "Bu işhâdnâmeyi Küçük İsmâil Efendi'ye okuyunuz." diyorsunuz. Küçük İsmâil Efendi'ye niçin okutmak istiyordunuz?

- Küçük İsmâil Efendi mahdûmla beraber Harbiye'de bulunuyordu. Ve esâsen de Harputlu idi. İmâm Efendi'ye de nisbeti var idi. Onun için böyle yazdım. [s. 8]

- Mektubunuzda "İmâm Efendi bize kimyâ kabîlinden dost idi." diyorsunuz. Evvelce ise sıkı, samîmî dostunuz olmadığını söylemiştiniz. Bu nedir?

- Âlem-i İslâm için vefâtı zıyâ` olduğundan öyle söylemişim.

- Siz İmâm Efendi'nin vefâtını âlem-i İslâm için dûçâr-ı nikbet ve felâket olacak derecede bir musîbet-i uzmâ telakkî ediyorsunuz. Bu nedir?

- Menfa`ati me'mûl olup mazarratı olmayan bir adam olduğundan öyle yazılmış ve ifâdede mübâlağa, ifrât edilmiştir.

- Gördüğünüz rüyâları oğullarınıza ve oğullarınız gördükleri rüyâları size yazar mı idiniz?

- Yazardık.

- Mahdûmunuz bir rüyâ görmüş ve size yazmış. O rüyâ için "Çok gariptir." diyor[sunuz]. O rüyâ nasıldı, hatırlıyor musunuz?

- Hatırlayamıyorum.

- Na`lçacızâde ve başkâtip Süleymân Efendiler kimlerdir?

- Süleymân Efendi cinâyet mahkemesinde a`zâdır. Na`lçacızâde tüccârdandır. İsmi Hacı Rızâ'dır. Şimdi muvakkaten İstanbul'dadır. Ticârete âit bir hesâbı varmış. Ona bakacakmış.

- Bu mektubunuzda bunların fa`âliyette olduklarından bahsediyorsunuz. Bu ne fa`âliyetidir?

- Mektubun aşağısında yukarısında tabi`î buna âit bir kayd ü işâret vardır. Mektubu verin okuyayım. Tahmîn ederim ki İmâm Efendi'nin vefâtından sonra türbe inşaatında ibrâz ettikleri fa`âliyet olacaktır."[10]

***

Kemâleddin Efendi'nin İmâm Efendi'nin mürîdi olduğu civârdaki ulemâ tarafından bilindiği için İmâm Efendi'nin vefâtından sonra ona hem halk hem de değişik yörelerdeki âlim ve müftüler ya taziyeye gelmişler yahut başsağlığı mektupları (taziyenâme) göndermişlerdir. Mektup yollayanlardan biri de aslen Bingöl-Kiğılı olan ve bir müddet Harput'ta da bulunan devrin Erzincan müftüsü Mehmed Sâdık Efendi'dir [Başgöze, ö. 1962]. Sâdık Efendi

10 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-1_G005_0005, IM_T12_K067_D610-1_G005_0006, IM_T12_K067_D610-1_G005_0007, IM_T12_K067_D610-1_G005_0008, IM_T12_K067_D610-1_G005_0009.

"*Ma`mûretü'l-azîz Merkez Müftîsi e`âzım-ı ulemâ-yı İslâmiyye'den Semâhatlü Efendim Kemâleddin Efendi Hazretlerine `Arz u Takdîm*" serlevhasıyla gönderdiği 1 Kânûn-ı Sânî 1341/ 1 Ocak 1925 tarihli mektupta İmâm Efendi'nin vefâtından geç haberdâr olduğu için taziyenâmeyi de ancak bu tarihte yazabildiğini özür dileyerek ifâde etmektedir. El konulan evrâk arasında bulunan bu mektubun ilgili kısmında Sâdık Efendi şöyle yazmaktadır:

> "…Hele mücâhede-i mâddiyyeden mücâhede-i ma`neviyyeye de nevbet ve fırsat bulamadığımdan hâdis olan son acı vaz`iyetle felâket ve mahrûmiyetim tezâ`uf etdi. İşte bir zamân da o Hazret-i Pîr-i rûşenzamîrin irtihâl buyurdukları haber-i dehşet-eseri, evet o musîbet-i `uzmânın icrâ eylediği te'sîrât o kadar mütehayyir ve o kadar muztarib etmişdir ki aylarla şu`ursuz bir hayât geçirilmiş ve hâlâ da o derin teessür zâil olamamışdır. Yine o sersemliğin tevlîd ettiği veleh ü hayret cümlesinden olmalıdır ki zât-ı `âlî-i semûhîlerine bu münâsebetle yazılmış derece-i vücûbda olan ta`ziyenâme yazılamayarak kusûrum tezâ`uf eylemişdir. Her ne hâl ise, olan oldu… Cenâb-ı Hak vücûd-ı semûhîlerini dâire-i emn ü `âfiyetde ber-karâr ve merhûm müşârünileyhin feyz ü imdâd-ı rûhâniyetlerinden cümlemizi nasîbe-dâr buyursun. Bütün o revnakın zâil olmamasına himmet buyurulacağına itmi'nân ve kanâ`atim vardı. Lehü'l-hamd hatm-i şerîflerin devâm eylediğini ve makâm-ı Hazret-i reşâdet-penâhîde muhabbetler yapıldığını haber almakla cidden müteşekkir ve mütesellî oldum…"[11]

Kemâleddin Efendi kendisine gönderilen bu mektup sebebiyle de sorgulanmıştır. Savcı Ahmed Süreyya'nın mevzûa dair soruları ve aldığı cevaplar şu şekildedir:

> "*- Erzincan müftîsi Mehmed Sâdık Efendi'yi tanır mısınız?*
>
> - Evet, tanırım.
>
> *- Bu, söylediği söz, yazdığı yazı anlaşılır bir adam mıdır?*
>
> - Câhil değildir. İfâdeye muktedirdir. Söylediği söz ve yazdığı yazı anlaşılır.
>
> …
>
> *- İmâm Efendi'nin vefâtından dolayı sizi ta`ziye ettiler mi? Kimler?*
>
> - Ettiler. İhtimâl ki bu Erzincan müftîsi de ta`ziye edenler meyânındadır.

11 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-2_G028_0002.

- Başka kimler ettiler?

- Hatırıma gelmiyor.

- İmâm Efendi sizin samimi dostunuz değil, siz de onun mürîdi değilseniz neden dolayı sizi ta`ziye ediyorlar?

- Bir memlekette ulemâdan birisi ölünce o memleketin reîsü'l-ulemâsı sayılan müftîye, yani bana ta`ziye edilmiştir.

- Şeyh Saîd'i eskiden tanır mısınız? Kimin oğludur?

- Hiç tanımam. Görmemişimdir. İşittiğimize göre Şeyh Ali Efendi'nin hafîdi imiş.

- Şeyh Saîd'i bilmiyorsunuz da Şeyh Ali'nin torunu olduğunu nereden biliyorsunuz?

- Hâdisede işittim.

- Buna "Sebtî" de derler mi idi?

- Şeyh Ali'ye derlermiş…"[12]

Savcı, Kemâleddin Efendi'nin kendisine İmâm Efendi'nin işhâdnâmesini yazıp gönderdiği ve onunla ilgili rüyâsını tevil ettiği Abdülhamid Efendi'ye de sorgu esnâsında bu mevzûu sormuş ve hattâ azarlayarak ondan cevap istemiştir. İfade tutanağının ilgili kısmı şöyledir:

"- Ölen İmâm Efendi'yi tanır mısınız?

- Tanırım.

- Onun hakkında bir rüyâ görmüş ve pederinize yazmışsınız. Onu anlatır mısınız?

- Evet, bir rüyâ görmüştüm, vefâtına âitti. Fakat şimdi der-hâtır edemiyorum.

- İmâm Efendi nasıl bir adamdı?

- Medresede iken hocamızdı. Ben âlim bir adam diye bilirim. Herkes de âlim ve fâzıl diyorlardı.

- İmâm Efendi bir işhâdnâme yazmış. Pederiniz de size yollamış. Bu nedir?

- Bendeniz okumak için istemiştim. Pederim de göndermişti. Hatırlamıyorum. Evrâkım arasında bir el defterim olacaktır. Onda yazılıdır.

---

12 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-1_G005_0012, IM_T12_K067_D610-1_G005_0013.

…

- İmâm Efendi hakkında gördüğünüz rüyâyı mektupla pederinize iş`âr vâdisinde tespitten ve bu esâs dâiresinde bir iki muhâbereden sonra çok ehemmiyet verdiğiniz anlaşılan İmâm Efendi ve vefâtına âit bir rüyâ teferruâtını unutmanıza ihtimâl vermek mümkün değildir! Hatırlayınız ve söyleyiniz!

- Efendim, esâsen İmâm Efendi için biri vefâtından evvel, diğeri vefâtından sonra iki rüyâ görmüştüm. Rüyânın biri şu idi: Ben ve İmâm Efendi'nin oğlu bir havuzun iki tarafına kurulmuş tahtlarda oturuyorduk. İmâm Efendi havuzda idi. Sonra pederim de girdi. Pederim havuzdan çıktıktan sonra İmâm Efendi'nin oğlu havlu verdi. Kapıdan çıkarken İmâm Efendi'nin kardeşi rast geldi. Elindeki cigarasından iki nefes çektikten sonra yere attı, çiğnedi. Ben de uyanmışım…

…

- İmâm Efendi sana burada nasîhat filân eder mi idi?

- Buradan ayrılırken vedâ`a gittiğim zaman "Namazını kılasın." diye nasîhat etmişti.

- İmâm Efendi'den istediğiniz işhâdnâmeyi niçin istediniz?

- Hocamdı. İlminden, fazlından istifâde için istemiştim. [s. 34]

- İşhâdnâme ne demektir?

- Vefât ederken yazılan vasiyetnâme gibi bir şeydir.

- Burada ilim, fazl görülür mü?

- Teberrüken istemiştim efendim."[13]

***

Savcı Ahmed Süreyya, İmâm Efendi'yi Kemâleddin Efendi'nin büyük oğlu Ömer Naîmî'ye de sormuştur. Fakat Ömer Naîmî soruları kendisinin "maneviyâtla o kadar alâkasının olmadığını" ve İmâm Efendi'ye de husûsî bir kıymet atfetmediğini söylemek suretiyle cevaplamıştır:

"- Bu İmâm Efendi'ye verilmiş olan ehemmiyetin sebebi nedir?

- Ma`neviyâtla o kadar alâkam yoktur.

- Bunu pederiniz `âlem-i İslâm için "bir zıyâ`" diyor… Bu adamın kıymeti ne idi? Bir kanâ`at-i mahsûsanız yok mudur?

13 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-1_G005_0031, IM_T12_K067_D610-1_G005_0032, IM_T12_K067_D610-1_G005_0034, IM_T12_K067_D610-1_G005_0035.

- Bendenizce bir kıymet-i mahsûsası yoktu. Yalnız herkes hakkında hayırhâh ve ahlâkı güzel bir adamdı."[14]

3. ERZURUMÎ VE EFENDİGİL ÂİLELERİNİN BİRBİRLERİYLE İRTİBÂTI

Kemâleddin Efendi ile İmâm Efendi mürşid-mürîd irtibâtı yanında aynı zamanda âile dostuydular. İki âile de Harput'un Ağa Mahallesi'nde ikâmet etmekteydi. 1915'te Elaziz'de yapılan müftülük seçiminde en çok oy alıp isimleri Meşîhat'e bildirilen üç isimden biri Beyzâde Mehmed Nurî, diğer ikisi İmâm Efendi ile Kemâleddin Efendi'ydi. Meşîhat Dâiresi bu adaylardan birini müftü tayin etmek için devrin Elaziz valisi Sâbit Bey'den [Sağıroğlu, v. 1960] görüş istemiş, Sâbit Bey de Meşîhat'e Beyzâde Efendi'nin o sıra mebus olduğunu, İmâm Efendi'nin yaşının altmış beşi geçtiğini, Kemâleddin Efendi'nin müftü tayin edilmesinde ise bir beis bulunmadığını bildiren şifreli telgraf göndermişti.[15] Sonraki yıllarda birlikte hocalık da yapmışlardı. Abdülhamîd, İmâm Efendi'nin; oğlu Muhyiddin (Muhît) de[16] Kemâleddin Efendi'nin talebesi olmuştu. Bu sebeple hepsinin birbirleriyle samimi dostlukları vardı, sık sık mektuplaşıyorlardı. Hattâ İmâm Efendi'nin Harput dışında olduğu zamanlarda Kemâleddin Efendi gördüğü rüyaları bile mektuplara yazıp ondan bunların tabirini istirhâm ediyordu. İmâm Efendi de bu mektuplara kemâl-i ciddiyet ve samimiyetle cevap veriyor, mevzubahis rüyaları uzun uzun tabir ediyordu.[17]

Savcı, sorgu esnâsında Ömer Naîmî Efendi'ye o sıralar ticâretle uğraşan ve çok geçmeden de yakalanacağı hastalık sebebiyle genç yaşta vefât edecek olan Muhyiddin (Muhît) Efendi'yi "*Muhît Efendi kimdir ve kaç yaşındadır ve ne işle meşgûldür?*" şeklindeki soruyla sormuş, ondan "*İmâm Efendi'nin*

14 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-1_G005_0028.

15 bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *DH.ŞFR.*, 509/ 120. Ayrıca bk. Karataş, "Harput Ulemâsından Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Efendi", 51.

16 İmâm Efendi'nin esas adı Muhyiddin olan Muhît Efendi ile birlikte Bahâeddin, Nûreddin, Ziyâeddin adlarında dört oğlu Nuriye isimli de bir kızı vardı. Muhyiddin Efendi'nin adı mezar taşına "Muhîtüddîn" olarak hakkedilmiştir.

17 İmâm Efendi'nin Kemâleddin Efendi'nin bazı rüyalarını tevil ettiği 20 Mayıs 1922 tarihli mektubunu 2-4 Aralık 2016'da İstanbul'da düzenlenen *Uluslararası Bahâeddin Nakşibend ve Nakşibendîlik Sempozyumu*'nda "Harputlu Müftü Kemâleddin Efendi'nin Tasavvufî Şahsiyeti ve Mürşidi İmâm Efendi'nin Kendisine Yazdığı Bir Mektup" başlığıyla tebliğ olarak sunmuştuk. Ancak tebliğler yayımlanmadığı için referans gösteremiyoruz.

oğludur, on yedi on sekiz yaşındadır. Evvelce Dârülhilâfe talebesinden idi, şimdi ticâretle meşgûldür." cevâbını almıştır.[18] Şüphesiz bu sorunun hususi bir ehemmiyeti vardır. Zirâ Muhyiddin Efendi 1925'in ilk aylarında Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin emriyle Harput'ta tutuklanmış ve o sıralar mahkemenin kurulduğu Sivas'a sevkedilmiştir. Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin zabıtları ve arşivi henüz erişime açılmadığından konu hakkında teferruatlı bilgi vermekten mahrumuz. Ancak Şark İstiklâl Mahkemesi'nin arşivindeki üç belge bizi hâdiseden kısmen de olsa haberdâr etmektedir.

Buna göre, Ankara İstiklâl Mahkemesi 24 Kânûn-ı Sânî 1341/ 24 Ocak 1925'te Şark İstiklâl Mahkemesi'ne "gâyet acele" îkazlı bir telgraf göndererek "*müteveffâ şeyh Osman Bedreddin Efendi'nin mahdûmu Muhyiddin Efendi'nin derdest edilmesi*", evinin ve iş yerinin aranması, bulunan evrâka el konulması ve zanlının bu evrâkla birlikte Sivas'a sevkini istemiştir. Valilik kanalıyla emri yerine getirmekle görevlendirilen heyet 25 Ocak 1925'te öğle vakti Elazığ'dan Harput'a hareket etmiş, yolda Elazığ'ın Sürsürü Mahallesi'nde oturan demirci ve sobacı Mahmud Usta'nın oğlu Ârif'in düğününe gitmekte olan Muhyiddin Efendi'ye rastlamış ve onu hemen tutuklayarak birlikte Harput'a çıkmışlardır. Harput'ta kazâ kaymakamı Kâmil, savcı vekili Hacı İhsân, jandarma komutanı Âdil, polis memuru Mustafa Beyler ve Ağa Mahallesi muhtarı Hacı Mahmud Efendi ile berâber Muhyiddin Efendi'nin evine gidilmiş, orada Muhyiddin ve kardeşi Nureddin Efendi ile evdeki kadınların üzeri aranmış, Muhyiddin Efendi'nin üzerinde bulunan Kayseri ve Mersin güzergâhından İstanbul'a ticâret amaçlı yolculuk için hazırlanmış bir izin dilekçesi dışında kimsede bir şey çıkmamıştır. Ev, selâmlık ve ticârethâne aranmış; bulunan evrâk, mektup, defter vesâir malzeme iki sandığa doldurularak sandıklar mühürlenmiştir. İmâm Efendi'ye âit bin altı yüz küsûr kitap bir odaya konularak odanın kapısı mühürlenmiş ve muhâfaza altına alınmıştır.[19] Muhyiddin Efendi el konulan iki sandık evrâkla önce Elazığ'a getirilmiş, oradan da 26 Ocak 1925 sabahı jandarma görevlisi Hulûsî Efendi'nin gözetim ve korumasında otomobil ile Sivas'a gönderilmiştir. Devrin vâlisi Ali Rızâ Bey [Ceylan, ö. 1948] Şark ve Ankara İstiklâl Mahkemelerine birer yazı yazarak emrin yerine getirildiğini belirtmiştir. Vali Ankara İstiklâl

18 Mezar taşı kitâbesinde Muhît Efendi'nin doğum tarihi 1323 [1905] olarak kayıtlıdır. Yukarıdaki sorgulamanın yapıldığı 1344'te de [1926] vefât ettiğine göre o sıralar 21 yaşında olması îcâb eder.

19 O kitapların âkıbeti hakkında araştırmalarımıza rağmen bir bilgiye ulaşamadık.

Mahkemesi'ne yazdığı yazıda Muhyiddin Efendi'yi "*İmâm Efendi nâmıyla şöhret-şiâr olup El`azîz ve havâlîsinde büyük bir nüfûz-ı ma`nevîye sâhip bulunan müteveffâ Şeyh Osman Bedreddîn'in mahdûmu*" olarak tanıtmakta ve emrin çok acele yerine getirilmesi istendiği için zanlının Elazığ'da sorgulanamadığını belirtmektedir.[20]

Kemâleddin Efendi, çocuklarına gönderdiği 8 Kânûn-ı Evvel 1341/ 8 Aralık 1925 târihli mektupta Muhît Efendi'nin muhâkeme için Ankara'ya gittiğini yazmaktadır. Buradan onun bilâhere serbest bırakılsa da dâvâsının bir süre daha devâm ettiği neticesini çıkarabiliriz. Zaten fazla vakit geçmeden 1926'da vereme yakalanarak vefât etmiştir.

Buraya kadar kaydettiğimiz bilgilerden anladığımız kadarıyla İmâm Efendi o dönemde yaşıyor olsaydı ya bölgedeki isyânlarla yahut hükûmet ve inkılâplar aleyhindeki diğer bazı faaliyetlerle irtibatlandırılıp yargılanacaktı.

4. İMÂM EFENDİ'NİN İŞHÂDNÂMESİ

İşhâdnâme, bir müslümanın çocuklarına ve eğer şeyh ise mürîdlerine, âlimse talebelerine yazdığı bir tür vasiyetnâmedir. İşhâdnâmeyi umumî mânâsıyla vasiyetnâmeden ayıran en mühim husus muhtevâsında maddî bir unsur bulunmamasıdır. Bu metni hazırlayan kişinin esas gâyesi mü'min, muvahhid, ehl-i sünnet itikâdında olduğuna mürîd ve muakkiblerini şâhid tutmasıdır. Bununla birlikte bu tarz metinlerde kişi, muhâtaplarına Allah ve Resulünün yolundan sapmamalarını, ibâdete ehemmiyet vermelerini, haramlardan sakınmalarını telkîn ve tavsiye eder. İmâm Efendi'nin işhâdnâmesi de bunları ihtivâ etmektedir. İçinde devlet, hükûmet, inkılâplar aleyhine yahut isyân vs. ile ilgili hiçbir şey bulunmamasına rağmen Kemâleddin Efendi'nin sırf bu metni yazıp oğluna gönderdiği için sorgulanması gariptir. Mevzûun daha iyi anlaşılması için Abdülhamîd Efendi'nin, babasının mektubundan İstiklâl Mahkemesince el konulan defterine kaydettiği işhâdnâmeyi buraya yazıyoruz:

> *Bihî*
>
> *İmâmünâ İmâmü'l-muhterem ve Kutbü'l-a`zam Hoca Osmân Bedreddîn es-Sâminî el-Erzurumî (Kaddesallâhu Sırrahü'l-azîz) Hazretlerinin Vefâtından*

20 Belgelerden öğrenebildiklerimiz şimdilik bundan ibârettir. İleride Ankara İstiklâl Mahkemesinin arşivi erişime açılırsa o "iki sandık evrâk"ın neler olduğu ortaya çıkacaktır. Yukarıdaki bilgiler için bk. TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K091_D830_G035_0005, IM_T12_K091_D830_G035_0006, IM_T12_K091_D830_G035_ 0007.

Birgün Evvel Kendi Eliyle Yazmış Olduğu İşhâdnâme'nin Bir Sûretidir

Ey benim evlâd u birâder u akrabâlarım ve İslâmiyet'de ve tarîk-i hüdâda olan ihvân-ı dînim! Cenâb-ı Zât-ı ecell ü a'lâ Hazretleri hâzır u nâzır ve şâhiddir ki ben Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at mezhebi ve i'tikâd-ı sahîhi üzere mü'min ve muvahhid bir 'abd-i müslimim hakkâ! Elhamdülillâhi Te'âlâ 'alâ in'âmihi ve ihsânihi.[21]

Şâyed ömrüm tamâm olup emr-i İlâhî üzere âhirete intikâl ve rahmet-i Rabbâniye'ye nâil olur isem âhir-i ömrümde düşmanlarımız bulunan şeytân-ı 'aleyhi mâ-yestehık ve nefs ve kuvve-i vâhime taraflarından bu İslâmiyet'in gayrı bir şey ilkâ edip şaşırmak isterlerse ben onları kabûl etmem. Ancak dîn-i mübîn-i İslâm'da olmaklığımı şimdiden işitip ve istimâ' buyurup yevm-i kıyâmetde [s. 2] İslâmiyetime şehâdet buyurmanızı niyâz ve temennî ederim.

Muvahhidim, elhamdülillâh. Lâ ilâhe illallâh Muhammedün resûlullâh hakkan ve yakînen ve sıdka. Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden 'abdühû ve resûluhu. Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke [leh]. Lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü yuhyî ve yümîtü ve hüve 'alâ külli şey'in kadîr. Lâ ilâhe illallâhu'l-melikü'l-hakku'l-mübîn, Muhammedün resûlullahi sâdıku'l-va'di'l-emîn.

İşte, tevhîdime şâhid olmanız müsterhamdir. Fakat ben bir 'abd-i 'âsî ve müznib ve mücrim bir kulum, Cenâb-ı erhamü'r-râhimîn Hazretleri'nin "لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ انَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا انَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ" âyet-i celîlesini[22] [ez-Zümer 39/53] sened ittihâz ile tevbe ve rücû' ederek ve rahmet-i Rabb-i Rahîm'e ilticâ eyleyerek ve Peygamber[imiz] Peygamber-i zîşân 'aleyhi ve 'alâ âlihi ve ashâbihi ve ihvânihi min sâiri'l-enbiyâi salavâtullâhi'l-meliki'l-mennân Hazretleri'nin rahmeten li'l-'âlemîn ve şefî'e'l-müznibîn olduğundan mazhar-ı şefâ'at-i Nebevîsi olmayı [s. 4] ümîd ederek giderim. Ve evliyâullâhın ve sâdât-ı kirâm-ı Nakşibendiyye kaddesallâhu esrârehümü'l-'âliye hazerâtının bu 'abd-i müznibe feyz u kerem ve imdâdlarını ümîd ederim.

Husûsen Hazret-i Şeyh 'Abdülkâdir Geylânî ve Muhammed Bahâüddîn Şâh-ı Nakşibend ve pîrim Mevlânâ Muhammed Hâlid

21 "Verdiği nimetler ve ihsânına karşı Allah Teâlâ'ya hamd olsun." mânâsına gelen hamd cümlesi.

22 "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

ve Şeyh Aliyyü's-Sebtî ve mürşid-i mükerremim Hoca Mahmûd es-Sâminî ve vâlid-i mâcidim Selmân es-Sükûtiyyü'l-Hâlidî kaddesallâhu esrârehüm hazerâtının imdâd-ı ma`nevîlerini Cenâb-ı Hakk'a bu `abd-i müznib için şefâ`atçi olmalarını lutf u keremlerinden niyâzmendim.

Emr-i Hak vâki` olup âhirete irtihâlimde üzerime Kur'ân-ı `azîmü'ş-şân tilâvet buyurasınız. Rabbim celle şânuhû Hazretleri îmân ve Kur'ân ile hüsn-i hâtime ihsân buyursun. Bu `abd-i hakîre de cümle ihvân-ı dînime de. Âmîn, bi-hürmeti men ürsile rahmeten li'l-`âlemîn."

17 Eylül 1340- 17 Safer 1343- [17 Eylül 1924][23]

5. KEMÂLEDDİN EFENDİ'NİN İMÂM EFENDİ'YLE İLGİLİ ŞİİRLERİ

Yukarıda da bahsedildiği üzere Kemâleddin Efendi'nin İmâm Efendi'ye dâir şiirleri çocuklarına âit iki defterde bulunmaktadır. Onun İmâm Efendi'nin vefâtına dair yazdığı tarih manzûmeleri Abdülhamid Efendi'nin defterinde yer almaktadır. Bu manzûmeleri Kemâleddin Efendi mektuplar vâsıtasıyla Abdülhamid Efendi'ye göndermiş o da defterine kaydetmiştir. Bu defterde ayrıca Hazmî, Hâfız Alâaddîn, Hakkı gibi mahallî şuarânın mevzûa dâir şiirleri de yazılıdır.

Kemâleddin Efendi, gözlerine perde inmesi (katarakt) sebebiyle Ağustos 1335'te (1919) İstanbul'a gitmiş, Aralık 1919'a kadar orada devrin meşhur göz tabiblerinden Mehmed Esad Paşa [Işık, ö. 1936] tarafından tedâvi edilmiş ve geçici de olsa iyileşerek Harput'a dönmüştür. Onun bu süreci anlattığı şiirlerinden birinin başlığı "*İmâm Efendi Hazretlerine*" şeklindedir. Ömer Naîmî Efendi'nin defterinin 72 ve 73. sayfalarında yer alan ve bir tahassürnâme mâhiyetinde olan bu şiire göre Kemâleddin Efendi mecbûren çıktığı yolculuk için evvelâ İmâm Efendi'den izin almıştır. Nitekim onun himmeti sâyesinde gerek yolda gerekse İstanbul'da birçok zorluğun üstesinden gelebilmiştir. İmâm Efendi gavstır, Allah'ın lutf u ihsânının cilvegâhıdır, binâenaleyh onun feyzinden istifâde fırsatını kaçırmamak lâzımdır… Kemâleddin Efendi, İmâm Efendi'den ayrı kaldığı o huzursuz günlerin bir an evvel bitmesini arzulamakta ve onun elini öpüp ayağının toprağına hürmetlerini yollamaktadır. Şiirinin son beytinde de Allah'tan İmâm Efendi'nin geniş gölgesinden kendisini de mahrum etmemesini dilemektedir.

---

23 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-2_G046_0003, IM_T12_K067_D610-2_G046_0004.

Kemâleddin Efendi'nin âdetâ derunî bir vecd ile bağlı olduğu mürşidi için yazdığı bu gazel şöyledir:

[fâ`ilâtün fâ`ilâtün fâ`ilâtün fâ`ilün]

İhtiyâr etdim vatandan bi'z-zarûre gurbeti
Bulmak için `avn-i Hak'la eski gibi rü'yeti

Kendi tedbîr-i sahîfimle değildir bu sefer
Şeyh Bedreddîn Efendi'den de aldım ruhsatı

Yolda emniyyet dahi yokdu fakat Allah bilir
Şeyh Efendi'nin bana yardımcı oldu himmeti

Lutf-ı Hak'la mazhar oldum der-`akab matlûbuma
Ya`ni Hak verdi bana rü'yet gibi bir ni`meti

Himmet-i şeyhim ile Mevlâ bana göstermesin
`Aynı sûretle basîretden de mahrûmiyyeti

Şeyh Bedreddîn-i Sâminî Efendi gavsdır
İktisâb-ı feyz-i tâm eyle kaçırma fırsatı

Mazhar etmiş başka bir türlü tecelliyâta Hak
Feyz-i Hakk'ın cilvegâhı bilmelidir Hazret'i

`Âcizâne dest bûs olmakla takdîm eylerim
Hâk-pâ-yı Hazret-i Şeyh'e `azm-i hürmeti

Ayrılıkdan bî-huzûr oldum Hudâ lutfı ile
Vuslata tebdîl kılsın çekdiğim bu firkati

*Bir zamân dûr etmesin fevk-i **Kemâleddîn**'den*
Şeyh Bedreddîn Efendi sâye-i cem`iyyeti[24]

Kemâleddin Efendi İmâm Efendi'nin vefâtını mütâkip tespit edebildiğimiz kadarıyla beş tarih manzûmesi yazmıştır. Bu manzûmelerin tamamında

24 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K083_D804-2_G028_0039.

ana fikir İmâm Efendi'nin büyük bir mürşid, vefâtının İslâm âlemi, bilhassa tarîkat ehli için telâfisi imkânsız bir kayıp olduğudur. Kemâleddin Efendi'ye göre o, güzel ahlâkı, feyizli sohbetleri, vakûr hâli, tevâzu ve cömertliği ile emsâlsiz bir insandı. Garip bir zamana ma'ruz kalan İslâm'ın kıymetinin bilinmemesine, zamânenin çağdaşlık/ modernlik bahanesiyle dinden uzaklaşıp kimsenin bir hayrının kalmamasına çok üzülen İmâm Efendi'nin nâzik vücudu buna dayanamamış ve "asrî olmadan" çok arzuladığı Mevlâsına vuslat etmiştir.

Kemâleddin Efendi'nin konuyla ilgili şiirleri başlıklarıyla birlikte şöyledir:

İmâm Efendi Hazretleri İçin Yazdığım Birinci Târih
- Kaddesallâhu Sırrahü'l-azîz -
[fâ`ilâtün (fe`ilâtün) fe`ilâtün fe`ilün (fa`lün)]

Rükn-i dîn ya`nî İmâm Efendi
Kıdve-i zümre-i mürşidîndir

Sâminî erlerinin sertâcı
Mürşid-i a`zam-ı müslimîndir

Osmân Efendi idi nâmı onun
Mahlas-ı pâki de Bedreddîn'dir

Mecma`-ı hulk-ı kerîm olduğu-çün
Mazhar-ı mahmedet ü tahsîndir

Vuslat-ı Hakk'a şitâb etdi bu sâl
Şübhesiz mevki`i `illiyyîndir

Göremez mislini `asr-ı hâzır
Bilmeyen kadrini hep bedbîndir

Firkati ehl-i tarîk `indinde
En büyük mâtem-i mü'minîndir

Dergeh-i hazrete gel himmete er
Nâsır-ı zâhir-i zâirîndir

*Geldi **bir** cevher târih **Kemâl***
Ferd-i `asr Hazret-i Bedreddîn'dir

فرد عصر حضرت بدرالدینندر 1342+1= 1343 [1924] Kemâleddin[25]

Müşârünileyh Hazretleri İçin Yazdığım İkinci Târihdir
[mefâ`ilün fe`ilâtün mefâ`ilün fe`ilün (fa`lün)]

Sezâdır `âlem-i İslâm olup da cümle hazîn
İmâm Efendi için eylese bükâ ü enîn

`Umûma neşr-i füyûzât ederdi leyl ü nehâr
Edip de sohbet-i pâkiyle meclisi tezyîn

Huzûr-ı tâma devâm ile hüsn-i ahlâkı
Ederdi çünki nezâketle dâimâ telkîn

Sivâya gıybete dâir kelâm söyleyeni
Uyandırıp da ederdi Cenâb-ı Hakk'a yakın

O zât-ı pâke hemân münhasır gibiydi bütün
Vakâr u hilm u tevâzu` kerem daha temkîn

*Vefâtı sâline târih-i tâm yazdı **Kemâl***
Bugün cennete gitdi cenâb-ı Bedreddîn

بوگون جنته گیتدی جناب بدرالدین 1343 Kemâleddin[26]

25 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-2_G046_0004.

26 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-2_G046_0005.

Üçüncü Târih
[mefâʿilün feʿilâtün mefâʿilün faʿlün]

Garîb kalmaya maʿrûz olunca dîn-i mübîn
İmâm Efendi hemân hastalandı da gitdi

Bidâyetinde bu hürriyyetin müşârünileyh
Zamân-ı hâli görüp âtîyi de keşfetdi

Nihâyet asrîliği görüp de merâkından
Vücûd-ı nâziki dûçâr-ı zaʿf olup bitdi

Demek ki kalmadığına zamânenin hayrı
Visâl-i Hazret-i Mevlâ'ya cân atıp yitdi

Vefât-ı sâline târih olur ***Kemâleddîn***
İmâm Efendi nasıl ʿasrî olmadan gitdi

امام افندی ناصل عصری اولمدن گیتدی1343 Kemâleddin[27]

Dördüncü Târih
[fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün]

Eylemiş takdîr Hak ʿazze ve cell
Kullar için mevti geldikde ecel

Nakd-i vakti Hakk'a masrûf etmeli
Sırf zarardır şüphesiz tûl-i emel

Niʿmet-i dünyâ bütün bî-sûd olur
Olmasa îmân ile hüsn-i ʿamel

Şeyh Bedreddîn Efendi'ye bu sâl
Verdi Hak cennetde bir ʿâlî mahal

27 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-2_G046_0005.

*Geldi **yedi**ler dedi târihini*
Yâ li hâze'l-kavmi Bedrüddîn efell

يا لهذا القوم بدرالدين افل 1336+7=1343 Kemâleddîn[28]

[Diğer Târih]
[fâ`ilâtün fâ`ilâtün fâ`ilâtün fâ`ilün]

Şeyh Bedreddîn Efendi etdi hayfâ irtihâl
Rıhleti-çün mâtem olsun eşk-i çeşmim çağlasın
*Geldi **bir** hâtif dedi nakş eyle kabrine **Kemâl***
*Hazret'in târihidir **el `âlem ona ağlasın***

ال عالم اكا اغلاسون 1342+1= 1343 Kemâleddîn[29]

Peder Efendi Tarafından Gülzâr-ı Sâminî'ye Yazılan Kıt`a
[müstef`ilün fe`ûlün müstef`ilün fe`ûlün]

Allâh ise murâdın te'mîn edip huzûru
İhlâs ile be-her gün dergâh-ı Şeyh'e gel git
Gülzâr-ı Sâminî'dir bedrü'l-büdûr Bedrî
Mekşûf olur cihâna sa`y eyle sen de seyr et
Müftî-i Vilâyet Kemâleddîn[30]

[*İmâm Efendi'nin Türbesinin İnşâsına Yazılan Târihdir*]
[fâ`ilâtün fâ`ilâtün fâ`ilâtün fâ`ilün]

---

28 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-2_G046_0006.

29 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-2_G046_0006.

30 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-2_G046_0014. Bu kıt'a Ömer Naîmî Efendi'nin defterinde yukarıya kaydettiğimiz başlıkla bulunmaktadır. *Gülzâr-ı Sâminî* İmâm Efendi'nin bazı sohbetleri, şiirleri ve mektuplarının bir araya getirildiği defterlerinin adıdır. Kıt'ada da görüleceği üzere bu tabirden Şeyh Efendi'nin kendisi anlaşılabileceği gibi dergâhı da kastedilmiş olabilir. Ömer Naîmî Efendi üçüncü mısrâdaki "Sâminî'dir" kelimesini defterine "Sâminî'den" şeklinde yazmıştır (s. 64, TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K083_D804-2_G028_0035). Ülker Yeniacun'un hazırladığı *Gülzâr-ı Sâminî: Mektûbât* neşrinde de kelime "Sâminî'den" şeklindedir. (bk. *Gülzâr-ı Sâminî: Mektûbât*, İstanbul: Marifet Yayınları, 2006, 2: 690).

Şeyh Bedreddîn Efendi'nin yapıldı türbesi
Gel ziyâret eyle zâir fırsatı fevt eyleme

Mürşid-i a`zam veliyy-i muhterem bir zât idi
Gitdi hayfâ sâl-i hâzır içre dîger `âleme

Hazret'in `ulviyyeti bizce muhakkakdır fakat
Anlatılmaz kadr-i vâlâsı har-ı lâ yefheme

Evliyânın kadrini takdîr etdikçe cihân
Türbesi olsun ziyâretgâh nev`-i âdeme

Türbenin cevher gibi târih-i Rûmî'sin dedim
Yapdı erbâb-ı himem bir türbe Şeyh-i ekreme

یاپدی ارباب همم بر تربه شیخ اکرمه 1340 Kemâleddin[31]

Kemâleddin Efendi'nin yakın dostlarından ve İmâm Efendi'nin de mürîdlerinden olan Yusuf Ziyâ Bey, İmâm Efendi'nin vefât ettiği yıl doğan çocuğuna şeyhinin adı "Osman Bedreddin"i vermiştir. Kemâleddin Efendi bu vesileyle yazdığı târih manzûmesinde hazretin vefâtının dünyâlarında bir tad bırakmadığını söylemekte, ancak doğan çocuğun Yusuf Ziyâ Bey'i bir nebze de olsa teselli ettiğini belirtmektedir. Abdülhamid Efendi'nin defterinde bulunan şiirin ilk iki beyti savcı veya onun görevlendirdiği heyet tarafından câlib-i dikkat bulunarak kırmızı kalemle işaretlenmiştir.

Manzûmeden anlaşıldığına göre Yusuf Ziyâ Bey'in daha evvel Ali isimli bir oğlu vardır, bu yeni doğana da Osman adını vererek Hz. Peygamber'in damatlarının isimlerini bir hânede toplamıştır. Kemâleddin Efendi'nin Allah'tan niyâzı adlarını Ebubekir ve Ömer koyacağı iki çocuk daha Yusuf Ziyâ Bey'e bahşetmesidir. Böylece dört halifenin isim silsilesi tamamlanacaktır. Söz konusu şiir şudur:

Bihî

[fâ`ilâtün (fe`ilâtün) fâ`ilâtün fâ`ilâtün fâ`ilün]

31 Şiir Abdülhamid Efendi'nin defterinde kayıtlıdır. bk.TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-2_G046_0007.

Şeyh Bedreddîn Efendi irtihâl etdi bu sâl
Fi'l-hakîka kalmadı dünyâmızın artık tadı

Şüphesiz Yûsuf Ziyâ Bey de teessüf-hân olup
Eşkrîz oldu kemâl-ile bütün gün ağladı

`Aynı sâlde verdi Hak ona fakat bir tıfl-ı pâk
Hüznünü ta`dîl edip sanki tesellî eyledi

Hazret-i Şeyh'in ona vaz` etdi nâm-ı pâkini
Mazhar-ı feyz-i `azîmi olmuş idi maksadı

Hateneyn[32] *adları cem` oldu bunun ile Kemâl*
Ali Necdet adlı bir mahdûmu çünki var idi

Toplasın yâ Rab Ziyâ Bey çâr-yârin ismini
`Âfiyet üzre edip ihrâz-ı `ömr-i sermedî

Çıkdı bir cevher gibi nevzâda târih tamâm
Feyzini ona vere yâ Rab şu Bedreddin adı

فيضني اكا ويره يا رب شو بدرالدين ادى 1344-1= 1343 Kemâleddîn[33]

SONUÇ

Bugüne kadar hayatı, eserleri, şahsiyeti ve tesiri akademik disiplin çerçevesinde ele alınmamış bulunan İmâm Efendi, her ne kadar kendisine atfedilen menâkıb ve kerâmetleri ile ön plana çıkarılmaktaysa da onun öncelikle icâzetli bir âlim olduğu unutulmamalıdır. En yakın dostları da başta müftülük için birbirleriyle yarıştıkları Kemâleddin Efendi olmak üzere o beldenin ileri gelen ulemâsıdır. Onun manevî talim ve irşâdının bu kadar tesirli olmasının ana sebebi kanaatimizce ilmî ve edebî yeterliliğidir. Günümüze kadar ulaşan dîvan şiiri tarzında yazdığı manzûmeleri ve gerek

32 [*Kemâleddin Efendi:*] Dâmâd-ı Hazret-i Risâletpenâhî Osman ve Ali Hazerâtı radiyallâhu anhümâ.

33 TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-2_G046_0012.

sohbetlerine gerekse mektuplarına yansıyan birikimi bu yeterliliğin somut örneklerini oluşturmaktadır. Bu makalede iki samimi dostun mürşid-mürîd münâsebetini şiirler ve sorgu tutanakları etrafında ele almaya çalıştık. Her iki zâtın da şiirlerinin tamamı günümüze ulaşmadığı için birbirlerine medhiye, nazîre, terbî, tahmîs vesâir manzûmeler yazıp yazmadıklarını bilmiyoruz. Fakat Kemâleddin Efendi'nin bu makale vesilesiyle ilk defa gün yüzüne çıkan şiirleri, mektuplarındaki ilgili kısımlar ve ifâde-sorgu tutanağı onun hem dostu hem de mürşidi olan İmâm Efendi'ye karşı duyduğu derin sevgi ve saygıyı bize göstermesi bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Kemâleddin Efendi'nin birkaç asra dayanan ulemâ silsilesinin bir halkası olması, Harput'taki nüfûzu, şöhreti ve müftülüğü hasebiyle "reîsü'l-ulemâ" vasfı taşıması onu kibre sürüklememiş; bir mürşid-i kâmilin elini öpmesine, eteğine yapışmasına ve yukarıdaki şiirlerinde görüldüğü üzere ayağının tozuna bile hürmet göstermesine mâni teşkil etmemiştir.

KAYNAKÇA

Ayaz, Hayrettin. *Dîvan: Harputlu Abdülhamid Hazmî.* İstanbul: Elazığ Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 1998.

Aydoğmuş, Günerkan. *Harput Kültüründe Din Âlimleri*. Elazığ: ELESKAV Yayınları, 1998.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *DH.ŞFR.* 509/ 120.

Erzurumî, Osman Bedreddin. *Gülzâr-ı Sâminî: Mektûbât*. haz. Ülker Yeniacun. 2 cilt. İstanbul: Marifet Yayınları, 2006.

Erzurumî, Osman Bedreddin. *Gülzâr-ı Sâminî: Sohbetler.* nşr. A. Fevzi Özçimi. 2 cilt. İstanbul: Marifet Yayınları, 1993.

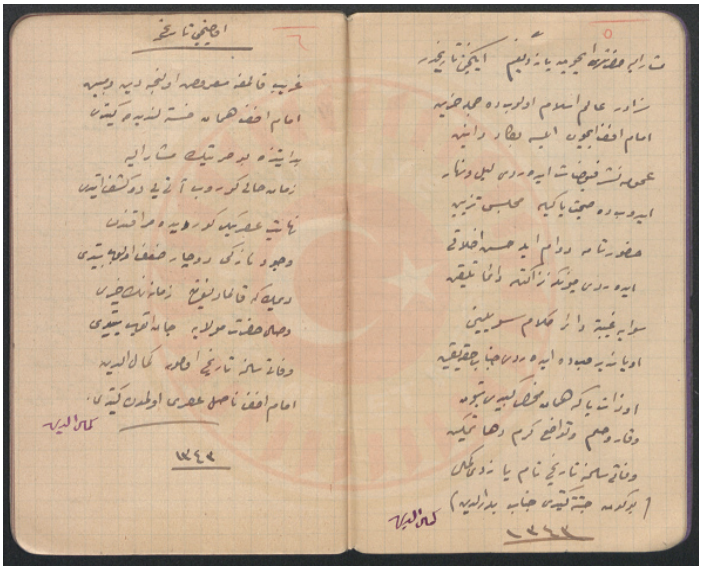
Karataş, Ahmet. "Harput Ulemâsından Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Efendi", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (Aralık 2015): 29-125.

Kıyak, Abdulkadir. Elazığ ve Yöresinde Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi 2010.

Sunguroğlu, İshak. *Harput Yollarında*. 4 cilt. İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 1958-1968.

TBMM Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr.:

IM_T12_K067_D610-1_G005_0005.
IM_T12_K067_D610-1_G005_0006.
IM_T12_K067_D610-1_G005_0007.
IM_T12_K067_D610-1_G005_0008.
IM_T12_K067_D610-1_G005_0009.
IM_T12_K067_D610-1_G005_0012
IM_T12_K067_D610-1_G005_0013.
IM_T12_K067_D610-1_G005_0028.
IM_T12_K067_D610-1_G005_0031.
IM_T12_K067_D610-1_G005_0032.
IM_T12_K067_D610-1_G005_0034.
IM_T12_K067_D610-1_G005_0035.
IM_T12_K067_D610-2_G028_0002.
IM_T12_K067_D610-2_G046_0003.
IM_T12_K067_D610-2_G046_0004.
IM_T12_K067_D610-2_G046_0005.
IM_T12_K067_D610-2_G046_0006.
IM_T12_K067_D610-2_G046_0007.
IM_T12_K067_D610-2_G046_0012.
IM_T12_K067_D610-2_G046_0014.
IM_T12_K067_D610-2_G046_0016.
IM_T12_K083_D804-2_G028_0035.
IM_T12_K083_D804-2_G028_0039.
IM_T12_K086_D807-2 G001-43.
IM_T12_K091_D830_G035_0005.
IM_T12_K091_D830_G035_0006.
IM_T12_K091_D830_G035_0007.

Kemâleddin Efendi'nin İmâm Efendi'nin vefâtı sebebiyle yazdığı iki târih manzûmesi (Abdülhamid'in defterinden).

(Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K067_D610-2_G046_0005)

Kemâleddin Efendi'nin göz tedâvisi için İstanbul'dayken İmâm Efendi'ye yazdığı tahassürnâme. (Ömer Naîmî'nin defterinden.)

(Şark İstiklâl Mahkemesi Arşivi, belge nr. IM_T12_K083_D804-2_G028_0039)